

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

КОЦЮБА ОЛЕКСІЙ СТАНІСЛАВОВИЧ

УДК 658:519.86

**МЕХАНІЗМ ТА АНАЛІТИКО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ЗАСОБИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА
(за матеріалами поліграфічних підприємств України)**

Спеціальність 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2009

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі стратегії підприємств ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана” Міністерства освіти і науки України (м. Київ).

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент
Банщиків Петро Гаврилович,
ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”,
доцент кафедри стратегії підприємств

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Мендрул Олександр Гаррійович,
ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”,
професор кафедри економіки підприємств

кандидат економічних наук, доцент
Тарасенко Ірина Олексіївна,
Київський національний університет технологій та дизайну,
доцент кафедри фінансів

Захист відбудеться « 4 » лютого 2010 р. о 14-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.03 ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана” за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 203 .

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана” за адресою: 03113, м. Київ, вул. Дегтярівська, 49-г, ауд. 601.

Автореферат розіслано « 29 » грудня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук, професор

О.С. Федонін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Труднощі, з якими доводиться стикатися в нинішній час вітчизняним підприємствам, набули таких масштабів і глибини, що багато з них втратили свої позиції і опинилися в кризовому стані. Проблематичною виявляється діяльність і нових підприємств. Так, середній термін існування українського підприємства малого бізнесу складає всього чотири-п'ять років.

Події останнього десятиріччя, котре ознаменувалося черговою глобальною фінансово-економічною кризою, свідчать, що проблема ефективної діяльності виробничо-господарських систем є актуальною для економік не лише постсоціалістичних, але й розвинутих країн.

Однією з магістральних економіко-управлінських теорій, до якої приходять окремі вчені, а також їх колективи в результаті спроб подолання проблемних питань теорії та практики господарювання підприємств, є концепція економічної стійкості. Серед її визначальних рис можна вказати прагнення до розгляду актуальної проблематики ефективної діяльності підприємств з якомога більш широких позицій.

Основні риси концепції економічної стійкості підприємства, що функціонує в умовах сучасного ринку, сформульовані і знайшли розвиток в працях учених країн СНД і України: А.О. Колобова, І.М. Омельченко, А.Д. Канчавелі, С.М. Анохіна, О.Г. Бодрова, В.І. Рощина, В.О. Дінеса, В.М. Ларіна, Р.Ю. Лоскутова, М.С. Яшина, М.Д. Соколова, В.Л. Диканя, М.О. Кизима, Д.В. Бабича, В.О. Василенка, В.М. Ячменьової, М.Г. Гузя, О.Г. Ремпеля, В.В. Назарова та ін.

Незважаючи на наявність численних наукових розробок за порушеним теоретичним напрямом, разом з тим недостатньо опрацьованим і таким, що потребує подальших пошуків, залишається значний масив аспектів, які стосуються предметної орієнтації, методологічних положень розглядуваної концепції, факторів, що детермінують довготривалий успіх підприємства, принципів їх інтеграції в єдиний механізм. Необхідність усунення означених проблемних питань, їх актуальність та практична значущість зумовили вибір теми дисертаційної роботи, її мету, завдання, об'єкт, предмет і логіку побудови.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі стратегії підприємств ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана” згідно з планами наукових досліджень за темами “Стратегія та економічна безпека підприємства” (№ ДР 0101U002945) – особисто дисертантом досліджено динаміку та інституалізацію проблематики стійкості підприємства в мікроекономічному аналізі та управлінській науці, а також базові характеристики феномену економічної стійкості господарюючих суб'єктів; “Стратегія розвитку економічної організації” (№ ДР 0106U001805) – автором опрацьовано питання щодо складових механізму забезпечення та діагностики економічної стійкості підприємства. На замовлення ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана” колективом кафедри стратегії підприємств виконувалася робота “Стратегічне управління знаннями підприємства” (КПКВ: 2201040 – “Прикладні розробки за напрямками науково-технічної діяльності вищих навчальних закладів”) – персонально здобувачем досліджено методологію та інструментарій обробки даних і знань в експертно-аналітичних задачах з управління діяльністю підприємства на основі технології нечіткого моделювання.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є наукове обґрунтування теоретичних положень і прикладних аспектів стосовно структури, змісту, принципів функціонування механізму, що забезпечує успішну діяльність підприємства у нестабільному та непередбачуваному зовнішньому середовищі, а також розвиток аналітико-інструментальної складової такого механізму.

Досягнення зазначеної мети зумовило постановку і вирішення таких завдань:

- виявлено визначальні параметри концепції економічної стійкості підприємства (предмет, призначення, принципи змістовного наповнення тощо), а також з'ясовано її теоретико-методологічне підґрунтя;
- визначено динаміку, закономірності теоретизації та нинішній стан проблематики стійкості підприємства в економічній і управлінській науках;
- встановлено генезис та розвиток теоретичних конструкцій стійкості в контексті динаміки системного підходу, що на сьогодні виконує функцію загальнонаукової методологічної парадигми;
- з'ясовано, з опорою на системну методологію, сутність і базові характеристики економічної стійкості підприємства;
- обґрунтовано використання імперативних теорій раціональної людської життєдіяльності на засадах екологічного світогляду як одного з базисів концепції економічної стійкості підприємства;
- сформульовано основні складові механізму забезпечення економічної стійкості підприємства, з подальшою їх конкретизацією на рівні діючої економіко-управлінської парадигми, і, зокрема, теорії стратегії;
- визначено механізм та аналітико-інструментальні складові раціонального управління діяльністю підприємства в контексті інтегрованих дестабілізуючих впливів з боку зовнішнього середовища;
- поглиблено уявлення щодо принципів та вдосконалено методичний апарат діагностики економічної стійкості підприємства;
- розвинуто аналітико-інструментальні засоби підтримки прийняття рішень з управління окремими сферами економіки підприємства на ґрунті нечітко-множинного моделювання.

Об'єктом дослідження виступають закономірності формування і властивості феномену економічної стійкості підприємства, котрий визначає його успішне функціонування та розвиток.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних і прикладних аспектів щодо структури, змісту, принципів функціонування механізму забезпечення економічної стійкості підприємства, з акцентом на його аналітико-інструментальній складовій.

Методи дослідження. Методологічний базис роботи складають сукупність загальнонаукових і спеціальних принципів, методів та прийомів наукового дослідження, положення системного підходу, теоретичні засади мікроекономічного аналізу і прикладної економіки підприємства, необхідність залучення яких зумовлена поставленою метою та завданнями. Конкретні наукові результати отримані з використанням таких методів дослідження: діалектичного поєднання історичного і логічного – для окреслення ретроспективи та нинішнього стану проблематики стійкості підприємства; аналізу і синтезу – для формулювання базових характеристик економічної стійкості господарюючого суб'єкта;

абстрагування – для з'ясування основних складових механізму забезпечення економічної стійкості підприємства; формалізації – для вдосконалення і побудови низки управлінських моделей в сфері фінансово-економічної діагностики, а також стратегічного та інвестиційного аналізу.

Інформаційну базу дослідження утворюють наукові монографії, автореферати та рукописи кандидатських і докторських дисертацій вітчизняних та зарубіжних учених, матеріали наукових конференцій, періодичних видань і мережі Інтернет, відомості аналітико-статистичних оглядів щодо поліграфічної промисловості, а також дані фінансової звітності поліграфічних підприємств України.

Наукова новизна одержаних результатів зводиться до наступного:

вперше:

- систематизовано теорії і галузі з проблематики стійкості підприємства в економічній науці, з урахуванням економіко-математичного моделювання. При цьому побудовано карту теоретизації стійкості в економіко-функціональному та управлінсько-функціональному розрізах;
- виокремлено, в залежності від загальногосподарського інваріанта, що фіксується, економічну стійкість підприємства 1-го і 2-го роду та сформульовано методологічні принципи (постулати) щодо їх діагностування;
- в формі аналітичних співвідношень проведено порівняльний аналіз альтернативних нечітко-множинних методів кількісної оцінки ступеня господарського ризику на основі можливої міри, під час чого встановлено закономірності взаємної динаміки та границі можливих розбіжностей щодо отримуваних результатів при їх одночасному застосуванні;

удосконалено:

- інструментарій перспективної господарської діагностики, в межах чого з використанням принципу згортки за Недосекінім-Максимовим побудовано інтегральний показник оцінки перспективної економічної стійкості підприємства на основі фінансових індикаторів в ситуації інтервальної невизначеності даних;
- агрегатний напрям у діагностиці економічної стійкості підприємства. В цьому контексті сформульовано інтервальні модифікації три- і дев'ятикомпонентного агрегатних показників фінансової стійкості, а також чотирикомпонентний показник фінансово-економічної безпеки операційної діяльності;
- методичний апарат аналізу стійкості і чутливості в фінансово-економічному аспекті операційної діяльності для багатопродуктового підприємства. При цьому побудовано систему локальних показників стійкості та чутливості, встановлено їх взаємодію, в тому числі з відповідними інтегральними показниками;

дістало подальшого розвитку:

- теоретичні уявлення щодо сутності та цілеспрямованого формування економічної стійкості підприємства. В цьому контексті запропоновано авторський варіант тлумачення даного феномену, сформульовано набір положень, які фіксують його базові властивості, а також побудовано загальну модель механізму забезпечення економічної стійкості;
- модель галузевої конкуренції М. Портера, в межах формалізації якої адаптовано апарат нечітко-множинних описів, а також побудовано нечітко-

множинну модель вибору найкращої з конкурентних стратегій за окремим напрямом діяльності підприємства, виходячи з їх впливу на сили (фактори) конкуренції;

- інструментарій нечітко-множинного вимірювання господарського ризику, під час чого для аналізованої концепції міри ризику сформульовано групу методів кількісної оцінки його ступеня на основі процедури дефазифікації та розглянуто закономірності взаємної динаміки щодо отримуваних результатів при їх одночасному застосуванні;
- інструментарій оцінки привабливості реальних інвестицій за нечіткості початкових даних. При цьому сформульовано альтернативні моделі нечіткої внутрішньої норми доходності та нечіткого терміну окупності, а також модель раціонального вибору найкращої інвестиційної альтернативи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони дозволяють покращити діяльність підприємства за умов динамічного та невизначеного середовища і слугують підґрунтям для подальших досліджень щодо факторів та механізму забезпечення його успіху в довгостроковій перспективі. Це підтверджується їх використанням в діяльності поліграфічних підприємств України: КФ ЗАТ ХК “Бліц-Інформ” ЗВКУ “Бліц-Пак” (довідка №363/10 від 20 листопада 2008 р.); ТОВ “Скайдек” (довідка №297 від 18 грудня 2008 р.); ДП ВПЦ “Такі справи” (довідка №32 від 14 січня 2009 р.), а також у навчальному процесі ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана” при викладанні дисциплін “Внутрішній економічний механізм підприємства”, “Управління витратами”, “Мікроекономіка II” (довідка від 20.03.2009 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Представлені у дослідженні рекомендації, пропозиції та розробки сформульовані автором особисто. З опублікованих у співавторстві наукових праць використано лише ті ідеї та положення, які отримані самим дисертантом.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, результати та висновки дисертації обговорено і схвалено на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: “Стратегія підприємства: теорія і практичне втілення за умов структурно-мінливого середовища” (м. Київ, 3-4 квітня 2003 р.); “Економіка підприємства: теорія та практика” (м. Київ, 23-24 березня 2006 р.); “Управління стратегічними змінами на підприємстві: концептуальні засади, методологія та практика” (м. Київ, 27-28 жовтня 2005 р.); “Економічна організація та економічна освіта: взаємообумовленість стратегій розвитку” (м. Київ, 5-6 квітня 2007 р.); “Економіка підприємства: теорія та практика” (м. Київ, 13-14 березня 2008 р.).

Публікації. Основні положення і найважливіші результати дослідження опубліковано дисертантом в 20 наукових працях, загальний обсяг яких становить 10,94 д.а., в тому числі 10 статей у наукових фахових виданнях загальним обсягом 5,6 д.а., 10 публікацій в інших наукових виданнях (автору належить 5,34 д.а.).

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 208 сторінок друкованого тексту. У дисертації розміщено 10 рисунків на 5 сторінках, 22 таблиці на 11 сторінках, 17 додатків на 36 сторінках. Список використаних джерел містить 348 найменувань на 30 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, висвітлено наукову новизну та практичну значущість одержаних результатів, подано відомості про їх апробацію.

У розділі 1 “Концептуальні основи економічної стійкості підприємства в сучасному ринковому середовищі” узагальнено сутнісні аспекти концепції економічної стійкості підприємства (скорочено – *ЕСП*); визначено структуру і зміст проблематики стійкості підприємства в економічній та управлінській науках; виявлено закономірності розвитку теоретичних конструкцій стійкості в контексті системного підходу; сформульовано набір положень, що описують базові властивості економічної стійкості підприємства.

Узагальнення поглядів на предмет концепції *ЕСП*, що належать колективам різних наукових шкіл (МДУ ім. М.В. Ломоносова, МДТУ ім. М.Е. Баумана, ДонНУ, СХУ ім. В. Даля та ін.), а також окремим дослідникам (С.М. Анохін, М.Д. Соколов, В.М. Родіонова, М.А. Федотова, В.І. Захарченко, А.А. Пилипенко, Т.Г. Сухорукова та ін.) дало підстави означити його як набір аспектів, пов'язаних з ресурсними, бізнесовими і функціональними характеристиками підприємства, що в своїй сукупності та взаємозв'язку утворюють деяку інтегральну властивість – економічну стійкість, яка дозволяє підприємству виживати, успішно функціонувати і розвиватися.

Синтез виявлених в роботі уявлень про предмет концепції *ЕСП*, зміст поняття економічної стійкості, з урахуванням наявного наповнення та управлінської спрямованості аналізованої концепції, дозволив дійти наступного висновку щодо її призначення.

В концепції економічної стійкості підприємства реалізується спроба відповіді на питання: яким чином підприємство, що діє в умовах ринкової системи господарювання, може бути стійким, тобто здатним ефективно протистояти несприятливим впливам зовнішнього середовища, або пристосовуватися до них і в результаті забезпечувати: як мінімум – своє виживання, а як максимум – своє виживання плюс деякий стан загальної економічної рівноваги, збалансованості, процвітання, благополуччя, господарської спроможності.

З'ясування походження концепції економічної стійкості підприємства приводить до усвідомлення, що в своїх теоретичних засадах вона є системною. Саме методологія системного підходу формує її теоретичну платформу, задає її специфіку, забезпечує єдність і цілісність. У першому наближенні такий висновок дає можливість зробити аналіз визначальних параметрів (предмет, мета) розглядуваної концепції, а також результати аналізу змісту концепції, на основі існуючих сьогодні різних її варіантів.

Дослідження ролі та теперішнього стану теоретичних конструкцій стійкості підприємства в економічній і управлінській науках показує наявність в останніх розгалужених теоретичних інститутів стійкості, кожний з яких має власну історію, особливості формування та тенденції розвитку. Концепції стійкості і рівноваги пронизують всю структуру фундаментальної економічної теорії. При цьому сучасний етап їх розвитку пов'язаний з розбудовою методології економічної динаміки. В прикладній економіці підприємства теоретичні конструкції стійкості традиційно розробляються в межах окремих економічних та управлінських функцій,

що реалізуються на підприємстві (матеріально-технічне забезпечення, виробництво, збут, планування, координація, контроль тощо). Нинішній період їх динаміки характеризується значною увагою до застосування ідей та концептуальних моделей на ґрунті поняття стійкості в межах теорії стратегії.

Як на рівні фундаментальної економічної теорії, так і в контексті прикладної економіки теоретичні конструкції стійкості підприємства розробляються з активним використанням економіко-математичного моделювання, тобто багато з них є на сьогодні строго формалізованими. І ця тенденція зберігається.

Невід'ємним аспектом розвитку концепцій стійкості підприємства є їх взаємообумовленість та взаємодія із загальнонауковою методологією. Як показав відповідний аналіз, протягом всієї динаміки загальнонаукової методологічної парадигми, починаючи від природничої і закінчуючи системно-синергетичною, теоретичні конструкції стійкості входили до її ядра і рефлексували та взаємовпливали на її магістральні трансформації і еволюції.

Важливі результати щодо змісту, структури, а також закономірностей прояву та цілеспрямованого формування стійкості систем були отримані в межах кібернетики. Безперечний науковий потенціал щодо моделювання стійкості систем зі складною динамікою властивий досягненням синергетики. Таким чином, зазначені наукові галузі забезпечують актуальне методологічне підґрунтя для впровадження і розвитку теоретичних конструкцій стійкості в межах теорій та галузей економіки підприємства, у тому числі теорії економічної стійкості.

Концептуальний синтез результатів теоретичної розробки економічної стійкості підприємства в межах економічної і управлінської наук, а також системного підходу дозволив дати таке визначення цієї категорії.

Категорія економічної стійкості відображає інтегральну властивість, яка полягає в здатності підприємства реалізовувати смисловий інваріант свого існування як фундаментального соціально-економічного феномену: виробництво та продаж затребуваних суспільством товарів і послуг, що здійснюється на засадах прибутковості та самовідтворення діяльності, в умовах безперервних дестабілізуючих впливів з боку його зовнішнього середовища.

Поряд із запропонованим в дисертації тлумаченням змісту економічної стійкості підприємства подальший розвиток концепції *ЕСП* мають забезпечити сформульовані положення щодо базових характеристик цього феномену. Наведемо деякі з них:

- економічна стійкість являє собою властивість, що притаманна будь-якому реально існуючому підприємству, тобто вона є невіддільною від його актуального існування. При цьому необхідно чітко розрізняти економічну стійкість підприємства як його системний атрибут і міру економічної стійкості. Хоча економічна стійкість є всезагальним (універсальним) атрибутом підприємства як системи, але „потужність”, тобто міра цієї властивості, у різних підприємств в загальному випадку є різною;

- економічна стійкість підприємства є інтегральним результатом взаємодії чинників його внутрішнього та зовнішнього середовища. При цьому можна виділити скінченне число чинників, що досить повно (репрезентативно) визначають економічну стійкість. Склад чинників не є стабільним і змінюється в часі в контексті якісних змін, як всередині підприємства, так і в його оточуючому середовищі;

- одним з ключових атрибутів економічної стійкості підприємства є так зване

поле (зона) економічної стійкості, що являє собою діапазон можливих станів чинників його внутрішнього та зовнішнього середовища, в межах якого воно здатне зберігати себе і реалізовувати своє призначення. Чим більшим є поле стійкості, тим вище рівень економічної стійкості підприємства. Поле економічної стійкості змінюється в часі під впливом змін самого підприємства та його зовнішнього середовища;

- ядро механізму економічної стійкості підприємства як кібернетико-гуманістичної системи поряд з полем стійкості формують: його здатність до цілепокладання, саморегулювання на основі принципу оберненого зв'язку, феномени ультра- та мультистійкості, рівень різноманітності в керуючій підсистемі, а також його здатність до самонавчання, глибоких адаптивних змін в конструкції і способах поведінки та саморозвитку.

Залежно від фіксації як інваріанта економічної стійкості конкретного режиму діяльності підприємства можна виділити два її базові види, які доцільно називати економічною стійкістю підприємства відповідно 1-го та 2-го роду.

ЕСП 1-го роду являє собою здатність підприємства зберігати себе і реалізовувати своє призначення на деякому нормативному (цільовому) рівні, за якого воно досягає деякого нормативного (цільового) рівня внутрішнього стану і ринкової позиції, а *ЕСП* 2-го роду означає здатність підприємства принципово зберігати себе на основі будь-якого припустимого варіанта реалізації свого функціонального призначення.

Як платформу для нормативної складової методологічного базису концепції економічної стійкості підприємства пропонується використати концепцію сталого розвитку, що втілює сучасну парадигму імперативів людського суспільства. Суть концепції становить ідея такого розвитку, за якого не руйнується природна основа людського співтовариства, підтримується реалізація когнітивного та соціального аспектів життєдіяльності людства, забезпечується захист інтересів майбутніх людських поколінь.

У розділі 2 “Складові механізму забезпечення та діагностика економічної стійкості підприємства” встановлено фактори, що зумовлюють *ЕСП*, а також визначено базові складові механізму її керованого формування; запропоновано загальну модель механізму забезпечення *ЕСП* в межах парадигми стратегічного управління; досліджено механізм та аналітико-інструментальну складову раціонального управління функціонуванням підприємства в контексті дестабілізуючих впливів з боку факторів невизначеності і ризику; розвинуто принципи та методичний апарат діагностики *ЕСП*.

Виходячи з сучасних уявлень економічної науки щодо системних характеристик діяльності підприємства висунуто тезу, що механізм формування *ЕСП* утворюють групи факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, а механізм забезпечення або керованого формування – більшою мірою фактори внутрішнього середовища підприємства.

В межах мікроекономічного аналізу і прикладної економіки накопичено потужний арсенал знань щодо властивостей та закономірностей взаємодії факторів зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства. Разом з тим багато принципів питань потребують свого подальшого ґрунтовного дослідження. Зокрема, актуальними залишаються питання щодо ключових детермінант, які індукують результати діяльності підприємства, співвідношення значущості між

детермінантами середовищ різного рівня (внутрішнього, близького, далекого).

Хоча остаточної відповіді на ці питання не дає жодна з концепцій економіки підприємства, разом з тим багато науковців схиляється до припущення про визначальну роль в переважній більшості випадків саме внутрішніх факторів, враховуючи при цьому вплив підсистеми макросередовища, структурних характеристик ринків підприємства та властивостей пов'язаних з ними економічних агентів (споживачів, постачальників, конкурентів тощо).

Важливим напрямом подальшого розроблення концепції *ЕСП* є адаптація в її межах традиційних і новітніх конструкцій теорії стратегії. Видається доцільним сформулювати механізм забезпечення *ЕСП* на ґрунті елементів так званої стратегічної платформи (ресурси, ключові компетенції, організаційні здатності), котра втілює потенційний рівень цього механізму, та власне стратегії підприємства, що виступає “інтегруючою силою” актуалізованої моделі його господарювання.

Реалізація означеного підходу дозволила побудувати загальну модель механізму забезпечення *ЕСП* в частині керованих чинників її формування та цілеспрямованого впливу на них ($МОО_{ЕСП}$), фрагмент якої у формалізованому запису має вигляд:

$$МОО_{ЕСП} = (СП_{П}, МФР_{П}), \quad (1)$$

де $СП_{П}$ – стратегічна платформа підприємства; $МФР_{П}$ – модель функціонування та розвитку, що прийнята та реалізується підприємством.

Агрегат стратегічної платформи має вигляд:

$$СП_{П} = (P, КК, ОЗ), \quad (2)$$

де P – ресурси; $КК$ – ключові компетенції; $ОЗ$ – організаційні здатності, що включають в себе втілену на підприємстві модель організаційного структурування.

Що ж до агрегату $МФР_{П}$, то його склад описується короткем:

$$МФР_{П} = (ФБП_{П}, СБ_1, \dots, СБ_i, \dots, СБ_{П}, РКБП_{П}), \quad (3)$$

де $ФБП_{П}$ – формула бізнес-портфеля, яка містить генеральний орієнтир щодо напрямку руху бізнесу підприємства, принципи балансування та схему взаємної динаміки складових ділового портфеля тощо; $СБ_i$ – конкурентна стратегія за i -м бізнесом або стратегічним напрямом діяльності; $РКБП_{П}$ – регулювання та контроль стосовно бізнес-портфеля, що спрямовані на забезпечення реалізації прийнятої для нього формули, включаючи сюди можливість перегляду прийнятих цільових орієнтирів в разі істотної зміни умов їх виконання.

Усвідомлення невизначеності та ризику як фундаментальних факторів середовища, що здійснюють дестабілізуючий вплив на економічну діяльність, означає, що досягнення та підтримання заданого рівня економічної стійкості неможливе без побудови на підприємстві ефективної системи ризик-менеджменту. При цьому спорідненою по відношенню до концепції *ЕСП* з погляду своїх методологічних положень виступає новітня парадигма інтегрованого управління ризиком.

Важливою складовою механізму подолання невизначеності і ризику є інструментальні засоби, за допомогою яких здійснюється формалізоване подання невизначених початкових даних та їх цільова аналітична обробка. В цьому контексті виключний потенціал мають аналітико-інструментальні засоби на ґрунті теорії нечітких множин.

Нечітко-множинна методологія дозволяє не лише будувати нечіткі аналоги понять класичної математики, але також ефективно моделювати пізнавальну активність, міркування та оціночні судження експерта. Виходячи з переважно нестохастичної невизначеності ринкового середовища, принципової неможливості отримання в багатьох випадках строгих кількісних співвідношень, її використання в управлінні діяльністю підприємства надає важливі додаткові можливості.

Як обов'язкова складова механізму забезпечення *ЕСП* виступає її аналіз і оцінка або діагностика. Узагальнення напрацьованих на сьогодні результатів щодо аналізу та оцінювання економічної стійкості підприємства дозволило висунути два постулати, що стосуються *ЕСП* 1-го і 2-го роду.

Суть означених постулатів полягає в тому, що для діагностики *ЕСП* як 1-го, так і 2-го роду може бути використана будь-яка комплексна діагностична модель (із загальногосподарським спектром показників або на основі виключно фінансових індикаторів), яка репрезентативно, з погляду зацікавленої особи (експерта, суб'єкта прийняття рішень), відображає внутрішній стан та ринкову позицію підприємства і припускає орієнтацію: у першому випадку – на стан якоїсь загальної рівноваги або всебічного благополуччя, а в другому – на деякий граничний або кризовий стан так, щоб давати змогу оцінювати ступінь близькості (віддаленості) підприємства до вказаного стану (в минулому або теперішньому часі) або перспективи (можливість) його досягнення (уникнення) в майбутньому.

В межах розвитку методичного апарату діагностики *ЕСП* запропоновано дев'ятикомпонентний агрегатний показник фінансової стійкості. Його основу утворює розширена система часткових умов фінансової стійкості, що наводиться в табл. 1.

Таблиця 1

Розширена система часткових умов фінансової стійкості та градації, яким вони відповідають

№№	1	2	3
1	$F + Z + r^a \leq U^c + K^T + K^t$ _ нормальний рівень фінансової стійкості	$F + Z + r^a \leq U^c + K^T$ _ передабсолютний рівень фінансової стійкості	$F + Z + r^a \leq U^c$ _ абсолютний рівень фінансової стійкості
2	$F + Z \leq U^c + K^T + K^t$ _ передкризовий рівень фінансової стійкості	$F + Z \leq U^c + K^T$ _ нормальний рівень фінансової стійкості	$F + Z \leq U^c$ _ передабсолютний рівень фінансової стійкості
3	$F \leq U^c + K^T + K^t$ _ кризовий рівень фінансової стійкості	$F \leq U^c + K^T$ _ передкризовий рівень фінансової стійкості	$F \leq U^c$ _ нормальний рівень фінансової стійкості

Умовні позначення: F – основні засоби та інші необоротні активи; Z – запаси і витрати; r^a – розрахунки (дебіторська заборгованість) та інші активи; U^c – джерела власних коштів; K^T – довгострокові кредити і позикові кошти; K^t – короткострокові кредити і позикові кошти.

На відміну від традиційного трикомпонентного агрегатного показника фінансової стійкості, зміст якого становлять співвідношення в середньому рядку табл.1, дев'ятикомпонентний показник поряд з умовами щодо забезпеченості запасів і витрат джерелами формування враховує умови, які стосуються забезпеченості фінансуванням основних засобів, а також дебіторської заборгованості. Перевагою

такого підходу є те, що оціночні висновки на ґрунті дев'ятикомпонентного показника є більш варіативними та чутливими до врахування окремих аспектів фінансової стійкості.

Розроблену аналітичну модель було апробовано на рівні провідних поліграфічних підприємств України в сегменті виготовлення книжкової продукції. Оцінювання відповідних співвідношень дозволило одержати значення матриці дев'ятикомпонентного показника фінансової стійкості, які відображає табл. 2. З метою порівняльного аналізу для досліджуваних підприємств додатково розраховано значення вектора традиційного трикомпонентного показника фінансової стійкості, які також наводяться в табл.2.

Таблиця 2

Результати оцінювання фінансової стійкості провідних поліграфічних підприємств України в сегменті книжкової продукції на кінець 2008 р. з використанням три- і дев'ятикомпонентного агрегатних показників

Назва підприємства	Значення вектора трикомпонентного показника фінансової стійкості	Рівень фінансової стійкості, що відповідає значенню трикомпонентного показника	Значення матриці дев'ятикомпонентного показника фінансової стійкості	Рівень фінансової стійкості, що відповідає значенню дев'ятикомпонентного показника
ВАТ „Харківська книжкова фабрика “Глобус”	(0, 1, 1)	Нормальна стійкість	$\begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 0 \end{pmatrix}$	Нормальна стійкість зі ступенем відповідності 0,5
ВАТ „Харківська книжкова фабрика ім. М.В. Фрунзе”	(0, 0, 1)	Фінансова нестійкість	$\begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 1 \end{pmatrix}$	Нормальна стійкість зі ступенем відповідності 0,17
ВАТ „Київська поліграфічна фабрика “Зоря”	(0, 0, 1)	Фінансова нестійкість	$\begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \end{pmatrix}$	Передкризова стійкість зі ступенем відповідності 0,33
ВАТ „Поліграфкнига” (м. Київ)	(0, 0, 1)	Фінансова нестійкість	$\begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \end{pmatrix}$	Передкризова стійкість зі ступенем відповідності 0,33
ВАТ „Львівська книжкова фабрика “Атлас”	(0, 0, 0)	Фінансова криза	$\begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 1 \end{pmatrix}$	Нормальна стійкість зі ступенем відповідності 0,17; Передкризова стійкість зі ступенем відповідності 0,67
ВАТ „Одеська книжкова фабрика”	(1, 1, 1)	Абсолютна стійкість	$\begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 \end{pmatrix}$	Передабсолютна стійкість зі ступенем відповідності 0,33; Нормальна стійкість зі ступенем відповідності 0,67

Відображені в табл. 2 результати свідчать про непросту фінансову ситуацію на досліджуваних поліграфічних підприємствах. Лише ВАТ „Одеська книжкова фабрика” характеризується достатнім рівнем фінансової стійкості, всі ж інші книжкові фабрики станом на кінець 2008 року є більшою чи меншою мірою фінансово нестійкими. Зрозуміло, що виявлений незадовільний стан фінансової підсистеми в межах розглядуваних поліграфічних підприємств зумовлений і є віддзеркаленням, перш за все, загальної фінансово-економічної нестабільності на галузевому та макроекономічному рівнях.

Значно більш цікавим, ніж очевидні висновки загального характеру, є

порівняльний аналіз результатів діагностики фінансової стійкості підприємств, отриманих на ґрунті альтернативних моделей. З табл. 2 видно, що результуючі оцінки фінансової стійкості аналізованих підприємств згідно з три- та дев'ятикомпонентним агрегатним показником суттєво відрізняються між собою. При цьому більш жорсткими є результуючі оцінки в межах трикомпонентного показника. Що ж до дев'ятикомпонентного показника, то оціночні висновки на його основі є більш варіативними та чутливими до врахування окремих аспектів фінансової стійкості. Так, згідно з трикомпонентним показником відповідність між джерелами коштів і напрямками їх використання для кожного з підприємств - ВАТ „Харківська книжкова фабрика ім. М.В. Фрунзе”, ВАТ „Київська поліграфічна фабрика “Зоря”, а також ВАТ „Поліграфкнига” (м. Київ) – розпізнається абсолютно однаково. Наявне порушення двох з трьох співвідношень, тобто фінансовий стан зазначених підприємств має бути визнаний як нестійкий. Натомість, при застосуванні дев'ятикомпонентного показника оцінювання фінансової стійкості стосовно означених підприємств є значно більш диференційованим. Так, фінансова стійкість ВАТ „Харківська книжкова фабрика ім. М.В. Фрунзе” в межах дев'ятикомпонентного показника визначається як нормальна із ступенем відповідності 0,17, оскільки незважаючи на незадовільну забезпеченість запасів і витрат джерелами формування, власні кошти цього підприємства повністю покривають вартість основних засобів та інших необоротних активів. Що ж до ВАТ „Київська поліграфічна фабрика “Зоря” і ВАТ „Поліграфкнига” (м. Київ), то згідно з дев'ятикомпонентним показником їх фінансова стійкість характеризується як передкризова зі ступенем відповідності 0,33.

У розділі 3 “Розвиток аналітико-інструментальних засобів забезпечення економічної стійкості підприємства на основі нечітко-множинного моделювання” запропоновано варіант нечітко-множинної формалізації моделі галузевої конкуренції М. Портера; проведено порівняльний аналіз альтернативних нечітко-множинних методів вимірювання господарського ризику за допомогою можливої міри; сформульовано підхід до кількісної оцінки ступеня господарського ризику з використанням процедури дефазифікації; розроблено низку аналітико-управлінських моделей, що стосуються проблематики оцінки привабливості реальних інвестицій в умовах нечітких даних.

Актуальним напрямом вдосконалення інструментів стратегічного аналізу є їх доведення до рівня математичних моделей. Виключні можливості щодо якісного розв'язання означеного завдання надає нечітко-множинна методологія. В цьому ключі було здійснено адаптацію нечітко-множинних описів для формалізації моделі галузевої конкуренції М. Портера. Змістовно-концептуальна постановка задачі для даної розробки належить Н.М. Гаращенко. Отриманий аналітико-управлінський інструмент апробовано в межах вітчизняного ринку друку споживчої упаковки з картону.

Виходячи з результатів опрацювання низки наукових досліджень, в яких порушується проблематика галузевої конкуренції, а також експертного оцінювання пріоритетності для складових факторів конкуренції стосовно розглядуваного ринку, виконаних автором спільно з Н.М. Гаращенко, були знайдені вектори вагових коефіцієнтів. Окрім цього на ґрунті галузевих експертно-аналітичних оглядів для аналізованого ринку друку упаковки з картону були встановлені рівні складових факторів. Фрагмент отриманої за результатами зазначених процедур інформації

наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Фактори конкуренції для вітчизняного ринку друку споживчої упаковки з картону, їх вага і рівні (фрагмент)

Шифр фактору / знак інгредієнта	Найменування фактору	Вага фактору	Рівень фактору
$F_1^1 / +$	Конкуренція між підприємствами-операторами галузі	–	✱
$F_1^2 / +$	Концентрація підприємств-операторів галузі	0,130	Високий
$F_2^2 / -$	Диференціація продукту	0,468	Середній
$F_3^2 / -$	Середні темпи зростання ринку	0,094	Середній
$F_4^2 / +$	Середній рівень постійних витрат	0,257	Середній
$F_5^2 / +$	Вихідні бар'єри	0,051	Середній
$F_2^1 / +$	Вплив постачальників	–	✱
$F_6^2 / +$	Концентрація підприємств-постачальників галузі	0,081	Середній
$F_7^2 / +$	Середній рівень витрат з переорієнтації на інших постачальників	0,030	Низький
$F_8^2 / -$	Взаємозамінність ресурсів	0,342	Низький
$F_9^2 / -$	Частка галузі в прибутку постачальників	0,057	Високий
$F_{10}^2 / +$	Можливість інтеграції „вперед”	0,081	Високий
...	...	...	...

Умовні позначення: ✱ – належить визначити; “-”, “+” – знаки, що відображають відповідно обернений та прямий вплив з боку даного деталізованого фактору на відповідний базовий фактор.

Застосування прийнятої в роботі моделі згортки якісних оцінок рівня деталізованих факторів конкуренції на ринку друку споживчої упаковки з картону дозволило отримати значення рівнів відповідних базових факторів, які відображають відомості табл. 4.

Таблиця 4

Оцінки рівнів базових факторів конкуренції для вітчизняного ринку друку споживчої упаковки з картону

Шифр фактору	Найменування фактору	Рівень фактору (ступінь відповідності)		Ключові точки для нечіткого рівня фактору (трапецієподібні числа)			
		згідно з м'яким методом	згідно з жорстким методом				
F_1^1	Конкуренція між підприємствами-операторами галузі	Низький (0,041) Середній (0,793) Високий (0,110)	Середній (1,0)	0,252	0,452	0,652	0,826
F_2^1	Вплив постачальників	Середній (0,176) Високий (0,547)	Середній (0,215) Високий (0,785)	0,516	0,698	0,898	0,932
F_3^1	Вплив споживачів	Низький (0,047) Середній (0,748) Високий (0,020)	Середній (1,0)	0,273	0,372	0,572	0,685
F_4^1	Вплив товарів-замінників	Середній (0,364) Високий (0,300)	Середній (0,575) Високий (0,425)	0,416	0,616	0,816	0,908
F_5^1	Вплив потенційних конкурентів	Середній (0,292) Високий (0,336)	Середній (0,530) Високий (0,470)	0,453	0,625	0,825	0,885

Ключовий аспект в управлінні ризиком пов'язаний з кількісною оцінкою його рівня, тобто вимірюванням. Результати відповідного аналізу переконують, що питання кількісної оцінки ризику при моделюванні економіки з використанням нечітко-множинних описів, не зважаючи на вже чималу кількість присвячених йому досліджень, ще не отримало повноцінного розв'язання і потребує своїх подальших конструктивних рішень.

Аналіз закономірностей взаємної динаміки альтернативних нечітко-множинних методів вимірювання ризику на основі міри можливості дозволив виявити наступне важливе співвідношення (випадок трикутної нечіткості критеріального показника):

$$Risk_{\underline{K}}^I = \frac{1}{2}(Risk_{\underline{K}}^P + Risk_{\underline{K}}^{Iw}), \quad -\infty < G < +\infty, \quad (4)$$

де $Risk_{\underline{K}}^I(G)$, $Risk_{\underline{K}}^{Iw}(G)$, $Risk_{\underline{K}}^P(G)$ – ступінь ризику згідно з вихідним та модифікованим методом О.О.Недосекіна і К.І. Воронова, а також методом Т.А.Тишук за трикутної нечіткості критерію; G – нормативний рівень критерію.

Окрім аналізу методів кількісної оцінки ступеня ризику за допомогою міри можливості в роботі було запропоновано підхід на основі процедури дефазифікації. Згідно з даним підходом загальна формула ступеня ризику має вигляд (випадок позитивного інгредієнта критеріального показника):

$$Risk_{\tilde{K}}^D = \begin{cases} 0, & G \leq K_{\min} \\ \frac{(G - R^-)q^-}{(G - R^-)q^- + (R^+ - G)q^+}, & K_{\min} < G < K_{\max} \\ 1, & K_{\max} \leq G \end{cases}, \quad (5)$$

де $Risk_{\tilde{K}}^D$ – ступінь ризику за нечіткою оцінкою критерію K на основі процедури дефазифікації; R^- , R^+ – репрезентативне число для тієї частини нечіткої оцінки критерію K , що охоплює значення відповідно менше та більше за норматив G ; $K_{\min}$, $K_{\max}$ – відповідно мінімально і максимально можливе значення критерію K в межах його нечіткої оцінки; q^- , q^+ – вагові коефіцієнти для репрезентативних чисел за нечіткими підмножинами в нечіткій оцінці критерію K , що охоплюють значення відповідно менше та більше за норматив G .

Використання нечітко-множинних описів у моделюванні недетермінованих потоків інвестиційного проекту породжує задачу відповідного знаходження показників його привабливості або ефективності. В цьому аспекті, зокрема, було сформульовано альтернативні моделі нечітких оцінок для показників внутрішньої норми доходності та терміну окупності. Так, функцію належності нечіткого IRR ($\mu_{\tilde{IRR}}^B(r)$) відповідно до пропонованого підходу слід розраховувати за допомогою співвідношення:

$$\mu_{\tilde{IRR}}^B(r) = \frac{\min \{Poss_r(NPV > 0), Poss_r(NPV < 0)\}}{\max \{Poss_r(NPV > 0), Poss_r(NPV < 0)\}}, \quad (6)$$

де $Poss_r(NPV > 0)$, $Poss_r(NPV < 0)$ – ступінь можливості відповідно додатного та від'ємного значення для нечіткої оцінки NPV , яка відповідає дисконтній ставці r .

Як переваги пропонованої моделі нечіткого IRR можна назвати її концептуальну виваженість і відносно невисоку трудомісткість.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення актуального наукового завдання щодо формування систематизованих уявлень про механізм, який забезпечує успішну діяльність підприємства, а також розвинуто аналітико-інструментальну складову такого механізму. Основні результати теоретичного та прикладного спрямування полягають у наступному.

1. Нинішні реалії ринкової економіки зумовлюють активний пошук як з боку наукової спільноти, так і корпусу управлінців та бізнес-консультантів теоретичних моделей і підходів, які б максимально відповідали новітнім умовам та правилам ведення бізнесу, надавали можливість підприємствам ефективно пристосовуватися до них і забезпечувати успіх у довгостроковій перспективі. Відповідно до діючої економіко-управлінської парадигми, найбільш ефективно впливати на виживання та благополуччя підприємства дозволяє методологія системно-інтеграційного управління. В цьому контексті концепція економічної стійкості виступає як одна з провідних теорій управління підприємством на ґрунті системного мислення.

2. Важливі результати щодо змісту, структури, а також закономірностей прояву і керованого формування стійкості систем отримані в межах кібернетики. Безперечний науковий потенціал щодо моделювання стійкості систем зі складною динамікою властивий досягненням синергетики. Зазначені наукові галузі забезпечують актуальне методологічне підґрунтя для впровадження та розвитку теоретичних конструкцій стійкості в межах теорій і галузей економіки підприємства, у тому числі теорії економічної стійкості.

3. Визначені в роботі предмет, призначення концепції *ЕСП*, ідеологія її змістовного наповнення, базові властивості феномену економічної стійкості підприємства тощо мають слугувати методологічними дороговказами для її подальшого розвитку. Прийняття системного підходу як методологічного базису дозволило запропонувати чіткі концептуальні моделі механізмів формування та забезпечення *ЕСП*, а також інструментарію щодо її діагностування.

4. В запропонованій загальній моделі механізму забезпечення *ЕСП* на ґрунті концепцій стратегічного управління інтегруються сучасні уявлення щодо функціональних і бізнесових складових раціонального функціонування та розвитку підприємства в умовах ринку. Це, з одного боку, забезпечує цілісність наявних знань щодо змісту та структури механізму, який дозволяє підприємству досягати довгострокового успіху в нестабільному і складному зовнішньому середовищі, а з другого боку, слугує теоретичним підґрунтям для результативної побудови такого механізму на рівні конкретного підприємства.

5. Сформульовані автором різновиди економічної стійкості підприємства відповідно 1-го та 2-го роду визначають два базові режими його господарської активності. Як функціональна і цілеспрямована система, котра створена задля задоволення інтересів та потреб певних суспільних груп (стейкхолдерів) на ґрунті виробництва продукції і надання послуг, що здійснюється на засадах прибутковості та самовідтворення діяльності, підприємство зорієнтоване на досягнення і підтримання економічної стійкості 1-го роду. Водночас, будучи відкритою системою, що в межах своєї динаміки взаємодіє із зовнішнім середовищем, підприємство стикається з явищами мінливості, складності та невизначеності останнього. Це зумовлює окрему увагу до проблем самозбереження, активної

протидії дестабілізуючим впливам факторів невизначеності та ризику, тобто визначає актуальність забезпечення економічної стійкості 2-го роду.

6. Відповідно до сучасних тенденцій динаміки екологічної філософії, а також екоорієнтованих концепцій економічної науки, включаючи економіку навколишнього середовища та екологічний менеджмент, адекватний запитам і викликам сьогодення розвиток концепції економічної стійкості підприємства можливий лише на засадах екологічного світогляду в сенсі глибинної екології.

7. Як окремий магістральний напрям виконаного дослідження виступають аналітико-інструментальні засоби підтримки управлінської діяльності, що інтерпретуються як фундаментальна складова механізму забезпечення *ЕСП*. Успішна реалізація управлінської функції ускладнюється наявністю нестатистичної невизначеності в межах ринкового середовища, неможливістю в багатьох проблемних ситуаціях використовувати класичний кількісний аналіз. Це зумовлює доцільність залучення нечітко-множинного моделювання як аналітичної методології, що дозволяє ефективно долати означені вузькі місця управлінського процесу.

8. Запропонований в роботі розширений набір критичних режимів операційної діяльності окрім іншого природно припускає свою інтерпретацію з погляду виокремлення економічної стійкості підприємства відповідно 1-го та 2-го роду. При цьому режими грошової і бухгалтерської безбитковості відповідають економічній стійкості 2-го роду, а режими нейтральної ефективності використання кредитних ресурсів та мінімально допустимої ефективності власного капіталу – економічній стійкості 1-го роду. Зазначене підтверджує теоретичну виваженість висунутих різновидів економічної стійкості підприємства.

9. Сформульовані агрегатні моделі фінансово-економічної діагностики характеризуються важливими концептуальними перевагами. Так, розроблений дев'ятикомпонентний агрегатний показник фінансової стійкості на відміну від традиційного трикомпонентного показника охоплює більш широкий набір співвідношень між фінансовими агрегатами, враховуючи до того ж їх порівняльну вагомість. Це забезпечує вищий ступінь комплексності та чутливості до умов функціонування і особливостей діяльності підприємства при оцінюванні стійкості його фінансової підсистеми. Запропонований серед іншого чотирикомпонентний агрегатний показник безпеки операційної діяльності підприємства виступає як природний розвиток традиційного інструментарію *CVP*-аналізу і дозволяє оцінювати рівень безпечності у фінансовому аспекті процесу виробництва в межах розширеного набору критичних режимів.

10. Розроблені аналітичні моделі на ґрунті теорії нечітких множин дозволяють ефективно реалізовувати управлінські завдання, що пов'язані з господарською діагностикою, стратегічним аналізом, вимірюванням ризику, обґрунтуванням ефективності інвестицій. Їх апробація переконливо доводить відносну простоту нечітко-множинної методології, її інженерну зручність та високу адекватність з погляду сфер застосування. Також, отримані за даним теоретичним напрямом результати дають підстави констатувати, що аналітичний інструментарій на основі апарату нечітких множин характеризується суттєво більш високим ступенем варіативності, ніж це має місце для теоретико-ймовірнісної методології. Це можна пояснити, з одного боку, високим ступенем узагальнення, прийнятим в теорії нечітких множин, а, з другого боку, внутрішнім багатством феноменів нечіткої

невизначеності та лінгвістичної структури мислення, які моделюються за її допомогою.

ПЕРЕЛІК ПУБЛІКАЦІЙ АВТОРА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Коцюба А.С. Концепция устойчивости экономических систем: микроэкономический аспект / А.С. Коцюба // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. – Вип. 5 / Відп. ред. О.П. Степанов. – К.: КНЕУ, 2002. – С. 429-431 (0,1 д.а.).
2. Коцюба О.С. Аналіз терміну окупності інвестицій на основі нечітко-множинних описів / О.С. Коцюба // Економіст. – 2004. – № 8. – С. 56–59 (0,6 д.а.).
3. Коцюба О.С. Моделювання ризику інвестиційної діяльності / О.С. Коцюба // Фінанси України. – 2004. – № 7. – С. 56–67 (0,5 д.а.).
4. Коцюба О.С. Раціоналізація інвестиційного вибору в умовах нечіткості вихідних даних / О.С. Коцюба // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. – Вип. 15 / Голов. ред. А.П. Наливайко. – К.: КНЕУ, 2004. – С. 149–157 (0,6 д.а.).
5. Коцюба О.С. Економічна стійкість підприємства в умовах ринку: концептуалізація проблеми / О.С. Коцюба // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. – Вип. 17 / Голов. ред. А.П. Наливайко. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 27–34 (0,5 д.а.).
6. Коцюба О.С. Розподіл коштів між напрямками діяльності за нечіткості даних / О.С. Коцюба // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): Наук. журнал. – Вип. 1 / Голов. ред. О.П. Степанов. – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2006. – С. 294-303 (0,5 д.а.).
7. Коцюба О.С. Розширений підхід до аналізу запасу фінансової стійкості операційної діяльності підприємства / О.С. Коцюба // Економіка і управління: Наук.-практ. журнал / Голов. ред. О.В. Єфремов. – Сімферополь: НАПКС, 2006. – №1. – С. 88-96 (0,5 д.а.).
8. Коцюба О.С. Діагностика привабливості реальних інвестицій за використання нечітко-множинних описів / О.С. Коцюба // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. – Вип. 20-21 / Голов. ред. А.П. Наливайко. – К.: КНЕУ, 2007. – С. 56-67 (0,55 д.а.).
9. Коцюба О.С. Перспективна діагностика стану підприємства на основі фінансових індикаторів з використанням інтервального та нечітко-множинного підходів / О.С. Коцюба // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць. Спец. вип. Економіка підприємства: теорія і практика. – Ч.1. – К.: КНЕУ, 2008. – С.321-331 (0,5 д.а.).
10. Коцюба О.С. Нечітко-множинні методи вимірювання господарського ризику / О.С. Коцюба // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. – Вип. 241: В 5 т. – Т. III. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. – С. 668-699 (1,25 д.а.).

В інших наукових виданнях:

11. Коцюба О.С. Оптимізація портфеля інвестиційних проектів за умов нечіткості

- їх фінансових параметрів / О.С. Коцюба. – К.: КНЕУ, 2004. – Деп. в ДНТБ України 11.10.04. – № 68 – Ук 04. – 34с. (1,2 д.а.).
12. Гаращенко Н.М. Формалізація моделі аналізу п'яти сил галузевої конкуренції М. Портера на базі інструментів теорії нечітких множин / Н.М. Гаращенко, О.С. Коцюба. – К.: КНЕУ, 2005. – Деп. в ДНТБ України 1.02.05. – № 7 – Ук 05. – 33с. (1,2 д.а., особисто дисертанту належить 0,6 д.а., здійснено добір та інтеграцію в межах єдиної моделі інструментів апарату нечітких множин).
  13. Коцюба О.С. Аналіз фінансової стійкості бізнес-процесу: розширена постановка / О.С. Коцюба. – К.: КНЕУ, 2005. – Деп. в ДНТБ України 7.11.05. – № 62 – Ук 05. – 29с. (1,1 д.а.).
  14. Коцюба О.С. Бюджетування капіталу для бізнес-портфеля при нечітких даних / О.С. Коцюба. – К.: КНЕУ, 2006. – Деп. в ДНТБ України 6.02.06. – № 9 – Ук 06. – 15с. (0,5 д.а.).
  15. Коцюба О.С. Альтернативний підхід до побудови нечіткої внутрішньої норми доходності / О.С. Коцюба. – К.: КНЕУ, 2006. – Деп. в ДНТБ України 6.02.06. – №10 – Ук 06. – 10 с. (0,35 д.а.).
  16. Коцюба О.С. Вимірювання ризику господарської діяльності в контексті нечітко-множинного моделювання / О.С. Коцюба // Економіка підприємства: теорія та практика: зб. мат. Міжнар. наук.-практ. конф. 23-24 березня 2006 р. / Відп. за вип. Г.О. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2006. – С. 77-78 (0,07 д.а.).
  17. Коцюба О.С. Кількісна оцінка господарського ризику в контексті нечітко-множинного моделювання / О.С. Коцюба. – К.: КНЕУ, 2006. – Деп. в ДНТБ України 27.03.06. – № 24 – Ук 06.–23с. (0,85 д.а.).
  18. Коцюба О.С. Оцінка ефективності інвестиційного проекту при нечітких вихідних даних / О.С. Коцюба // Економічна організація та економічна освіта: взаємообумовленість стратегій розвитку: зб. мат. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Бухала Сергія Максимовича, доктора економічних наук, професора. 7-8 лютого 2007 р. / Відп. за вип. А.П. Наливайко. – К.: КНЕУ, 2007. – с. 282-284 (0,12 д.а.).
  19. Коцюба О.С. Обґрунтування доцільності інвестиційного проекту з позиції фундаментальної теорії в ситуації нечіткості вихідних параметрів / О.С. Коцюба. – К.: КНЕУ, 2008. – Деп. в ДНТБ України 03.01.08. – № 13 – Ук 08. – 11с. (0,4 д.а.).
  20. Коцюба О.С. Перспективна господарська діагностика на основі фінансових індикаторів з використанням інтервального та нечітко-множинного аналізу / О.С. Коцюба // Економіка підприємства: теорія та практика: зб. мат. II Міжнар. наук.-практ. конф. 13-14 березня 2008 р. – К.: КНЕУ, 2008. – С. 432-435 (0,15 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Коцюба О.С. Механізм та аналітико-інструментальні засоби забезпечення економічної стійкості підприємства (за матеріалами поліграфічних підприємств України). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – «Економіка і управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2010.

Дисертацію присвячено вирішенню теоретичних і прикладних питань зі створення на підприємстві дієвого механізму забезпечення його економічної стійкості, з акцентом на формуванні комплексу аналітико-інструментальних засобів підтримки управлінської діяльності в межах такого механізму.

Виявлено структуру та зміст теоретичного інституту стійкості підприємства в економічній і управлінській науках. Сформульовано положення щодо базових властивостей економічної стійкості підприємства (скорочено – *ЕСП*). Визначено фактори, що впливають на економічну стійкість підприємства, та побудовано загальну модель механізму її забезпечення. Запропоновано принципи, а також вдосконалено методичний апарат щодо діагностування *ЕСП*. Здійснено адаптацію нечітко-множинних описів в межах формалізації моделі галузевої конкуренції М. Портера. Розвинуто інструментарій вимірювання ризику, а також аналізу привабливості реальних інвестицій для ситуації нечітких вихідних даних. Розроблені діагностичні та аналітико-інструментальні моделі апробовано в межах українських підприємств поліграфічної промисловості.

Ключові слова: економічна стійкість підприємства, механізм забезпечення економічної стійкості підприємства, невизначеність, ризик, нечітко-множинне моделювання, модель М. Портера, оцінка привабливості інвестицій.

АННОТАЦІЯ

Коцюба А.С. Механизм и аналитико-инструментальные средства обеспечения экономической устойчивости предприятия (по материалам полиграфических предприятий Украины). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – «Экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности)». – ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», Киев, 2010.

Диссертация посвящена решению теоретических и прикладных вопросов создания на предприятии действенного механизма обеспечения его экономической устойчивости, с акцентом на формировании комплекса аналитико-инструментальных средств поддержки управленческой деятельности в рамках такого механизма.

Обзор динамики и текущего состояния проблематики устойчивости предприятия в экономической и управленческой науках показывает наличие в последних разветвленных теоретических институтов устойчивости, каждый из которых имеет свою историю, особенности формирования и развития. Концепции устойчивости и равновесия пронизывают всю структуру фундаментальной экономической теории. При этом современный этап их развития связан с разработкой методологии экономической динамики.

Важные результаты относительно содержания, структуры, а также закономерностей проявления и целенаправленного формирования устойчивости систем получены в рамках кибернетики и синергетического подхода. Указанные научные дисциплины служат методологической платформой для развития теоретических моделей устойчивости на уровне существующих концепций прикладной экономики предприятия, в том числе теории экономической устойчивости.

Концептуальный синтез результатов теоретической разработки экономической устойчивости предприятия (сокращенно – ЭУП) в рамках экономической и управленческой наук, а также системного подхода позволили дать авторское толкование этого феномену и сформулировать положения, которые описывают его базовые свойства. В качестве нормативной составляющей концепции экономической устойчивости предприятия предложено использовать концепцию устойчивого развития, воплощающую современную парадигму императивов человеческого общества.

Согласно действующим представлениям экономической науки относительно системных характеристик деятельности предприятия выдвинут тезис, что механизм формирования экономической устойчивости предприятия образуют группы факторов внутренней и внешней среды, а механизм обеспечения – преимущественно факторы внутренней среды предприятия. Развитие данного положения в контексте теории стратегии позволило построить общую модель механизма обеспечения экономической устойчивости предприятия. В ее основу была положена концепция стратегической платформы, предложенная Н.Н. Гаращенко, а также концепция хозяйственной деятельности предприятия на основе разработки и реализации стратегии, которая составляет сущность парадигмы стратегического управления.

Получили дальнейшее развитие теоретические представления о принципах диагностики ЭУП, а также усовершенствован и развит соответствующий методический аппарат. При этом сформулировано положение, что для анализа и оценки ЭУП может быть использована любая комплексная диагностическая модель (с общехозяйственным спектром показателей или на основе исключительно финансовых индикаторов), которая репрезентативно, с точки зрения заинтересованного лица (эксперта, субъекта принятия решений), отображает внутреннее состояние и рыночную позицию предприятия.

В работе выдвинута гипотеза о первостепенном значении для обеспечения ЭУП средств поддержки принятия управленческих решений, а также исключительном потенциале в данном аспекте нечетко-множественного подхода. С учетом этого, в рамках нечетко-множественной методологии усовершенствованы и получили дальнейшее развитие ряд аналитико-управленческих инструментов:

- адаптирован аппарат нечетких множеств для модели отраслевой конкуренции М. Портера;
- предложен подход количественной оценки степени хозяйственного риска на основе процедуры дефаззификации;
- сформулированы альтернативные модели нечеткой внутренней нормы доходности и нечеткого срока окупаемости реальных инвестиций;
- построена нечетко-множественная модель рационального выбора наилучшей инвестиционной альтернативы.

Указанные модели и методы позволяют повысить эффективность управленческой деятельности, о чем свидетельствует их апробация на ведущих предприятиях полиграфической промышленности Украины.

Осмысление полученных по рассматриваемому теоретическому направлению результатов также дает основания констатировать, что высокая степень обобщения, принятая в теории нечетких множеств, а также внутреннее богатство феноменов нечеткой неопределенности и лингвистической структуры мышления, которые моделируются с ее помощью, обуславливают более высокую степень вариативности

создаваемого на ее основе аналитического инструментария.

Ключевые слова: экономическая устойчивость предприятия, механизм обеспечения экономической устойчивости предприятия, неопределенность, риск, нечетко-множественное моделирование, модель М.Портера, оценка привлекательности инвестиций.

ABSTRACT

Kotsyuba O.S. The mechanism and tools of providing of the enterprise economic stability (on materials of Ukraine printing enterprises). – Manuscript.

The dissertation for getting a candidate's degree in economic sciences on the speciality 08.00.04 – «Economy and management of enterprises (by kinds economics activities)». – «Vadym Hetman Kyiv National Economic University», Kyiv, 2010.

The dissertation is devoted to questions of theory and methods in building effective mechanism to ensure enterprise's economic stability, paying main attention to complex of tools supporting administrative activity within the limits of such mechanism.

A structure and maintenance of theoretical institute of enterprise stability is exposed in economic and administrative sciences. Position is formulated in relation to base properties of the enterprise economic stability (it is brief – *EES*). The factors influencing the economic stability of the enterprise are defined and the model of economic stability mechanism is constructed. Principles are pulled out, and also a methodical vehicle is developed in relation to *EES* diagnostics. Fuzzy-set theory was adopted to overcome formalization limits of M. Porter's Industry Analysis model. The tool of risk measurement and technique for investment attractiveness estimation under unclear basic data were developed. Proposed diagnostic and analytical tools were applied to practice on Ukrainian publishing industry enterprises.

Keywords: enterprise economic stability, the mechanism of providing of enterprise economic stability, vagueness, risk, fuzzy-set design, model of M. Porter, attractiveness estimation of investments.